

POVIJEST EGIPATSKE CRKVE

(Sjedinjeni i nesjedinjeni Kopti)

Dr Kamilo Dočkal

Treću veliku monofizitsku crkvu čine Kopti u Egiptu. Kako smo opisali u povijesti sirske crkve, Kopti su nastali u 5. vijeku, a uzdržali su se do danas. Ma da su zadržali mnogo zlatno zrnce stare kršćanske tradicije, ipak su kao heretička crkva jedna mrlja u divnoj povijesti staroga kršćanskoga Egipta.

1. *Domovina Kopta.*

Divna je zemlja, koju nastavaju Kopti! To je stari E g i p a t, zemlja faraona, zemlja najstarije kulture, o kojoj do danas govore visoke piramide, kraljevski grobovi i iskopane vladarske biblioteke. Biblički izvještaji o zemlji Mazor ili Misraim, iskopine Tell-el-Amarna kod nilskog grada Minieha, čuvane djelomice u britskom muzeju londonskom a djelomice u bulačkom muzeju u Kairu, ruševine starih državnih hramova kod Karnaka i Luksora, ostaci kraljevskih grobnica u Bilban el Moluku i drugdje govore dosta jasno o slavnoj prošlosti ove sretne zemlje, o veličini i moći egipatskih faraona, o njihovoj visokoj kulturi.¹

Biblički Misraim obuhvaćao je zemlju, koju protiče Nil od katarakta kod Assuana (stare Syene) do ušća čineći put od 1055 km. Nil je dijelio Egipat u dva dijela. Desni nazivahu stari Azijskim, lijevi Libijskim Egiptom. S obje strane velike rijeke već od Abesinije teku uporedo dva gorska lanca primičući se rijeci i idući od nje najprije 2 do 5 km, a kasnije 15 do 19 km tvoreći plodnu nilsku dolinu. Tek kojih 150 km pred ušćem snizuju se oba gorska lanca posve tvoreći veliku ravnicu, kroz koju se Nil u mnogo rukava izliva u more. Dualski oblik bibličkog naziva Misraim pretpostavlja drugu jednu razdiobu Egipta, te »Zemlje Hamove« i »Zemlje Raha-bine«, naime razdiobu u Gornji i Donji Egipat. U staro doba dijelila se zemlja u 42 okružja, t. zv. »nome«.

¹ G. Maspero, *Histoire ancienne des peuples de l'Orient*, Paris 1875. — Heinr. K. Brugsch-Bey, *Geschichte Aegyptens unter den Pharaonen*, Leipzig 1877. — Ed. Meyer, *Geschichte des alten Aegypten*, Berlin 1887. — A. Wiedemann, *Geschichte von Alt-Aegypten*, Berlin 1891. — J. H. Breasted, »Ancient Records of Egypt« u »Histor. Document.« I.—V. Chicago 1906/7. — Hermann Junker, »Die Aegypter« u »Die Völker des antiken Orients«, Freiburg i. B. 1933.

Riječ Egipat (Aigypptos) grčkoga je podrijetla. Riječ je stara, jer ju rabi već Homer. Urođenici zovu zemlju Kemet (u gornjem Egiptu Keme, u donjem Chemi), što znači »crna«. Zemlja se zvala crnom radi crne naplavine plodnog Nila. Spomenici klinova pisma zovu zemlju Mudrâja.²

Sa sjevera oplakuje zemlju Sredozemno, a sa zapada Crveno more. Sueski kanal spaja Egipat sa Sinajskim poluotokom, koji danas također pripada Egiptu. Zapadna granica teče od Sollumskog zaljeva (Katabathmos major) kroz libijsku pustinju sužujući se prema jugu. Na jugu se proteže Egipat do katarakte kod Syenne.

U staro doba bijahu slavni gradovi u Gornjem Egiptu Abydus i Thebe, u Donjem Memphis, Heliopolis i Tanis, a kasnije Aleksandrija. Danas je srce Egipta milijunski grad Kairo, a najveća luka Aleksandrija na Sredozemnom moru. Radi svog položaja na Sueskom kanalu bio je Egipat, a i danas je u strateškom pogledu vrlo važna zemlja, jer kroz nju vodi put u Indiju i Istočnu Aziju.

Najveći dio Egipta sačinjavaju Libijska i Arapska pustinja. Od ukupnog tla imade 97% neplodnog. Obradive zemlje imade oko 27.000 četv. km. Uz dolinu Nila, koja je plodna radi nilskih naplavina i radi umjetno provedene kanalizacije, imade obradiva tla po oazama, te uz Sredozemno more. Glšovitiije oaze su: Fajun, Chargeh, Dachel, Farafrah, Barieh i Siwah.

U vrijeme cara Vespazijana brojio je Egipat oko 7½ milijuna stanovnika.³ God. 1897. bilo je u Egiptu 9,054.974 stalnih stanovnika, 573.974 nomada i 112.526 stranaca, ukupno 9,741.105. Narodnosno je egipatski puk mješavina Hamita i Semita, te je od ulaska u povijest sačinjavao zaseban egipatski narod, koji je svoj tip sačuvao do danas. Kako se Egipćanin na slikama starih faraona svojom crveno - smeđom bojom razlikuje od svijetloputnog Libijca, žućkastog Azijata i crnog Afrikanca, tako se on razlikuje od drugih i danas. Najčišći egipatski elemenat čine kršćanski Kopti, o kojima je govor u ovoj radnji. Osim njih imade danas u Egiptu Arapa, Nubijaca i Evropljana, među ovima najviše Grka, Talijana i Engleza.⁴

Upućeni na svoje vlastito tlo i nalazeći se uz Nil u okviru neplodnih pustinja tvorili su Egipćani od vajkada zasebnu državu s jakom vlastitom kulturom i vlastitom poviješću. Poradi svog prirodnog položaja imali su Egipćani od vajkada smisao za neke praktične i teoretske znanosti, kao mjerenje zemlje, umjetno natapanje, geometriju, astronomiju, a onda i za državnu politiku.

² H. J. Heyes u Dr. Mich. Buchberger »Lexikon für Theologie und Kirche« I. 1930. St. 152.

³ Th. Mommsen, Römische Geschichte, Berlin 1904. V. 578.

⁴ Dr. Joh. Pruner, Aegyptens Naturgeschichte und Anthropologie, Erlangen 1847. — L. Stephan, Das heutige Aegypten, Leipzig 1872. — Ed. Amici, L'Egypt ancienne et modern, Alexandria 1884.

Govoriti o slavnoj povijesti staroga Egipta ne spada u okvir ove radnje, kojoj je svrha govoriti o povijesti egipatske crkve.

2. Pokrštenje Egipta.

Kako je Egipat bio s Istokom od uvijek povezan dobrim cestama preko istma, a i morem, nije čudo, da je kršćanstvo brzo onamo došlo. Osim Svete Zemlje Egipat jedini uživa slavu, da je mogao dati zaklonište samomu božanskomu Sinu Isusu Kristu. Prema tradiciji selo Matarijeh kod starog Heliopolisa imade slavu, da je ondje boravila sveta Obitelj do smrti Heroda Velikoga.⁵ Božja Providnost kao da je nagradila zemlju Faraona za ovo drugo gostoprimstvo, jer je baš u toj zemlji cvjetalo kršćanstvo u najsavršenijem obliku redovništva kao nigdje drugdje.

Kršćanstvo dođe u Egipat u vrijeme samih apostola. Prema tradiciji, koju su zabilježili Euzebije, Epifanije i Jeronim, propovijedao je sv. evanđelje u Egiptu sv. Marko evanđelist, učenik sv. Petra, te pratilac sv. Pavla i sv. Barnabe.⁶ Kao svuda drugdje išli su prvi vjerovjesnici i u Egiptu najprije u glavni grad.

Glavni grad Egipta bio je tada grad Aleksandrija, sagrađen g. 332. pr. Krista od Aleksandra Velikoga. Vele, da je nacrt za gradnju grada dao glasoviti arhitekt Dinokrates, koji je gradio prekrasan hram Diane u Efezu. Tamo od vremena Ptolomejevića bila je Aleksandrija prijestolni i glavni grad Egipta, i iza Rima najveći i najugledniji grad cijeloga svijeta. Tamo je bila carska prijestolnica, tamo je bilo prvo svjetsko učilište, zvano Muzeum, tamo je bila najveća biblioteka tadašnjega svijeta brojeći za Ptolomeja Filadelfa 50.000, a za Julija Cezara 700.000 svitaka. Biblioteka bila je pohranjena djelomice u posebnim palačama predgrađa Bruchium, a djelomice u hramu Serapisa. Kako je predgrađe Bruchium u vrijeme opsade po Juliju Cezaru stradalo, spaljen je bio jedan dio knjižnice. Na sreću ostao je netaknut drugi veći dio u hramu Serapionu. Da nadomjesti gubitak, pokloni Antonije Kleopatri kraljevsku biblioteku grada Pergama, koja se natjecala s aleksandrijskom. — Aleksandrija je tada brojila oko 1 milijun stanovnika. Među njima bilo je mnogo Grka, a i Židova. Neki se onamo skloniše za progona sirskih kraljeva, a drugi su došli onamo poradi trgovine i zanata. Prema Filonu činili su Židovi 2 petine cijelog pučanstva Aleksandrije.⁷

U tom je gradu dakle sv. Marko propovijedao i osnovao biskupsku katedru, koja je u crkvenoj hierarhiji Kristove crkve

⁵ P. B. Meistermann, Guide de Terre Sainte, Paris 1907. Str. XXXIV. — F. Hömmel, Ethnographie und Geographie des alten Orients. 1926. Str. 935 ss.

⁶ Euseb. Cesar., Historia Ecclae, 2, 16. Migne, Patr. gr. 20. — Hieronymus, De viris illustribus c. 8., Migne, Patr. Lat. 23.

⁷ Fr. Kaulen, »Alexandria« u J. Hergenröther - Fr. Kaulen, »Kirchenlex.« I. 1882. St. 515 ss. — C. Butler, Story of the Church of Egypt, London 1897. — Scott - Moncrieff, Paganism and Christianity in Egypt, Cambridge 1913. — A. Heckel, Die Kirche von Aegypten, Strassburg 1918.

stekla drugo mjesto, t. j. prvo iza biskupa rimskog. Kako se je iz Aleksandrije kršćanstvo raširilo po svem ostalom Egiptu, kako je biskup aleksandrijski redio ostale biskupe i bio im metropolit, a iza osnutka drugih metropolija njihov nadmetropolit ili egzarh, stekao je iza 5. stoljeća naslov patrijara, komu je već nicejski sabor priznao prvo mjesto u crkvenoj hierarhiji iza biskupa rimskog, dok mu to nije na saboru u Carigradu g. 381. i u Kalcedonu g. 451. oteo carigradski biskup kao biskup nove carske prijestolnice. Upravljaio je crkvama u Egiptu, Thebaidi i Libiji.

U vrijeme rimskog gospodstva bile su u Egiptu 3 crkvene provincije: Aegyptus, Thebais i Libya. Iza 4. stoljeća bilo ih je 7, i to: 1.) Aegyptus prima (sada Al-Bahri), zapadna polovica nilske Delte, kao i zemlja zapadno odavde sve do Libije. Metropolit je stolovao u Aleksandriji, a imao je pod sobom 13 sufragana. 2.) Aegyptus secunda, istočna polovica nilske Delte. Metropol te provincije bila je u Cabasi, a imala je 8 sufragana. 3.) Augustamnica, t. j. istočni dio Egipta. Taj se dio dijelio u dvije provincije: Augustamnica prima na sjeveru s metropolom u Pelusiju i 13 sufragana i 4.) Augustamnica secunda na istoku s metropolom Leontopolis i 7 sufragana. 5.) Arcadia u srednjem Egiptu na obje obale Nila s metropolom Oxyrhynchus i 10 sufragana. Ta se provincija zvala i Heptanomis ili Heptapolis. 6.) Thebais prima na jugu Egipta s metropolom Antinoe i sa 8 sufragana. 7.) Thebais secunda, t. j. najjužnji dio Egipta i dio sadanje Etiopije s metropolom Ptolemais Hermii i sa 14 sufragana. 8.) Libya prima, t. j. sjeverna obala zemlje između Donjeg Egipta i Solluma s metropolom Ptolemais i sa 14 sufragana. 9.) Libya secunda ili Libya Marmarica od Solluma do Velike Syrte s metropolom Darnis i sa 7 sufragana. — Prema tome je aleksandrijski patrijar imao pod sobom 9 crkvenih pokrajina. U jednoj je sam bio metropolit, dok je pod sobom imao 8 drugih metropolita i 94 biskupa, ukupno 102 nadbiskupa i biskupa.⁸

Redoslijed aleksandrijskih biskupa prije monofizitske hereze bio je ovaj: Marko, Anijan, Abilije, Cerdon, Primo, Justo, Eumen, Marko II. Doba ove osmoricе aleksandrijskih biskupa ne da se godinama točnije odrediti. Stalno je tek, da su od sv. Marka vladali do sredine 2. stoljeća. Iza ovih dolazi Celadion, koji je umro g. 167.

Daljnima se može točno odrediti vrijeme vladanja, kako slijedi: Agripin (167—179), Julijan (179—189), Demetrije (189—232), Heraklas (232—247), Dionizije (247—265), Maksim (265—282), Teonas (282—300), Petar (300—311), Ahilas (311—312), Aleksandar (313—328), Atanazije (328—373), Petar II. (373—381), Timotej (381—385), Teofil (385—412), Ćiril (412—444), Dioskur (444—451). S Dioskurom započinje monofizitsko krivo-vjerje, pa će o njemu i njegovim nasljednicima biti govora kasnije.⁹

⁸ Le Quien, Oriens Cristianus, II, 513.

⁹ Charles Lagier, L' Orient Chrétien des Apotres jusque a Photius, Paris 1935. St. 442.

3. Zlatno doba egipatske crkve.

Zlatno doba kršćanskog Egipta traje od sv. Marka Evanđelista do kalcedonskog sabora. U to doba može Egipat da pokaže mnoge svijetle stranice svoje povijesti. Te svijetle stranice pišu poglavito egipatski mučenici, učenjaci i veliki biskupi, te sveti monasi.

Prva svijetla strana egipatske crkve su njeni mučenici. U rimskom martirologiju uzima Egipat odlično mjesto. Tri su progonstva pustošila Egipat i natopila ga plemenitom krvlju mučenika: progonstvo za cara Septimija Severa, progonstvo za cara Decija, te progonstvo za cara Dioklecijana, a baš su ova progonstva bila osobito žestoka. Za Septimija Severa (193—211) umre mučeničkom smrću Leonida, otac glasovitog Origena. Mladom Origenu morali su sakriti odijelo, da se ne baci u ruke krvnicima. Bilo je to vrijeme, o kom piše povjesničar Euzebij, da su učenici od katedre svojih učitelja bježali pred sudišta, da saslušaju svoju smrtnu osudu.¹⁰ Za istog progona umrla je u Aleksandriji mučeničkom smrću lijepa ropkinja Potamijena i njena majka Marcela. Obje izdahnu u plamenu lomače, a s njima i njihov tamnički stražar Bazilides. Pod Decijem (249—251) je kršćanska krv u Egiptu potokom tekla. U to vrijeme mučeni su u Aleksandriji Apolonija, Serapion, Julijan i Kronion, nešto kasnije Edesije i pustinjač Apolonije.¹¹

Lijepa je zgoda, što ju bilježi Rufin u svojem djelu »Historia monachorum«. Kad je pustinjač Apolonije bio u zatvoru a puk dolazio, da ga kroz željezne rešetke gleda, došao je onamo i čuveni aleksandrijski igrač na fruli Filemon. Igram je zabavljao puk i rugao se svecu. Tada mu pustinjač blago reče: »Sinko, neka Ti se Gospod smiluje i ne uzme u grijeh tvoje riječi!« Te riječi tako ganu umjetnika, te je odmah bježao do sudnice i javio se prefektu Arijenju, da je i on kršćanin. Arijen mu reče: »Jadni Filemone, ja vidim, ti si poludio.« Filemon odvrati: »Nisam ja izgubio razuma, nego ti, koji gaziš pravdu i ubijaš nevine. I ja sam kršćanin.« Razumije se, da je Filemon svoju odvažnost platio smrću. Njegovo je mučeništvo novi dragulj u kruni egipatskog mučeništva.¹²

Još je gore bilo za Dioklecijana (303—313). Tada su umrli mučeničkom smrću aleksandrijski biskup Petar, egipatski biskupi Filej, Hezihije, Pahimije i Teodor, svećenci Pelej i Nil. Bilo je to herojsko doba. Što ih se više ubijalo, to ih se više na smrt javljalo. Ubijalo se u masama. Dnevno je bilo mučeno po 30, 60, pače i po 100 egipatskih kršćana.¹³

¹⁰ Eusebius Cesar., *Historia ecclesiastica* VI. 4. Migne, *Patr. Gr.* 20, c. 532.

¹¹ Charles Lagier, *op. cit.* Str. 92 ss.

¹² Rufin, *Historia monachorum*. C. 19. Migne *Patr. Lat.* 21. C. 441—442.

¹³ L. Duchesne, *Histoire Ancienne de l'Église*, Paris 1923. II. St. 45. — O mučenicima Egipta vidi H. Delehoye, *Les martyrs d'Aegypt* u »*Analecta Bollandiana*«, Paris-Brüssel, 1922 (40) St. 1—154 i 299—364.

Druga svijetla stranica egipatske crkve je aleksandrijska ili kateketska škola, iz koje izadoše heroji kršćanske znanosti. Nije Aleksandrija bila samo sijelo poganske znanosti, nego ona posta i sijelo kršćanske znanosti. U Aleksandriji je, barem tamo od Pantena, postojala prava organizirana crkvena škola sa strogo određenom naučnom osnovom.

Kako su Židovi imali visoke niže i više škole: Beth-Soferim za učenje Sv. Pisma i narodne povijesti (Gemara), te Beth-Midraš za tumačenje i dublje poznavanje Sv. Pisma, tako su i prvi kršćani imali dvojake škole. Nižim kršćanskim školama bila je svrha židovske i poganske katekumene poučiti u vjerskim istinama, te pomagati kršćanske misije. Tih je bilo svuda, gdje je bilo obraćenika. Više škole za dublje proučavanje kršćanskih istina bijahu s početka ograničene samo na t. zv. diatribe apostola, biskupa i apologeta. Apostoli su naime i učeni biskupi pribirali darovitije mladiće, koje su htjeli odgojiti za duhovne pastire, pa su ih ličnim saobraćajem i ličnom poukom (Diatribe) uzgajali za buduće službe. Pouka se davala iz područja sv. Pisma, ali i iz područja filozofije i profanih znanosti. Takova je bila škola filozofa Justina u Rimu, u kojoj je učio Sirac Tacijan, škola sv. Ireneja u Galiji, gdje su učili Gajo i Hipolit. Dok je u apostolsko vrijeme diatribski način pouke dostajao, u drugom stoljeću već nije bio dostatan. Tada je naime planuo znanstveni boj protiv kršćanstva u obliku heretičke Gnosis. Ustadoše helenski obrazovani pogani i Židovi, koji su se u svojim učenim spisima rugali nižim kršćanskoj vjeri. Sada je bilo potrebno braniti kršćanstva snabdjeti dubljim znanjem, da budu dorasli svojim protivnicima. Tako je potreba vremena stvorila prave organizirane niže i više kršćanske škole. Neke su od njih stekle veliku slavu. Među ove spadaju škole u Aleksandriji, Cezareji, Jeruzalemu, Edesi, Nizibisu, Laodiceji, Rinokoruri, Scitopolu, Rimu, Antiohiji, Carigradu i Kartagi.¹⁴

Najstarija i najslavnija je škola u Aleksandriji, koja je po svjedočanstvu Euzebijevu od pradavnih vremena gajila svete znanosti. Euzebije slavi kao predstojnika te škole u 2. vijeku Pantena, ali ga ne zove osnivačem.¹⁵ Sa sv. Jeronimom možemo tvrditi, da aleksandrijska škola barem u primitivnom obliku potječe već od sv. Marka Evangelista. Zato je mogao sv. Jeronim reći: »In Alexandria a Marco Evangelista semper ecclesiastici fuere doctores.¹⁶

Među znamenitije predstojnike aleksandrijske škole spadaju Panten, Klemens, Origen, Heraklas, Dionizije Veliki, Pierije, Teognost, Petar Mučenik, Didim Slijepi i Rodon, a među glasovitije učenike te škole ubrajaju se Gregorije Čudotvorac, Anatolije, Euzebije Cezarejski i Atanzije Veliki. Kraj visokog

¹⁴ Dr H. Kihn, »Alexandrinische Schule« u Jos. Hergenröther - Fr. Kaulen, »Kirchenlex.« Freiburg i. Br. I. 1882. St. 524 ss. — H. E. F. Guerike, De schola quae Alexandriae floruit cathetetica, Halis Sax. 1824-5, — Realenzyklopedie für prot. Theologie und Kirche, Leipzig 1896—1913 I. St. 356—359. — H. R. Nelz, Die theol. Schulen der morgenländ. Kirchen, Bonn 1916 St. 28—44. — A. Anwander, »Die alexandrinische Katechetenschule und Indien« u »Theol. Quartalschrift«, Linz 1927 St. 317—331; 1928. 257—284.

¹⁵ Eusebius Cesar., Historia eccl. 5, 10, Migne, Patr. Gr. 20.

¹⁶ Hieronymus, De viris illustribus c. 8 i c. 36. Migne, Patr. Lat. 23.

stepena helenske univerze u Muzeumu, gdje se učila nauka Platonova, Aristotelova, Zenonova i Epikurova i gdje je cvjetao naročito filozofski sistem neoplatonizma, gdje se učila gramatika, retorika, poezija, filozofija, astronomija, muzika i medicina, nije smjela zaostati ni kateketska škola kršćanska. Prema izvještaju sv. Jeronima učio je sam Origen sve navedene nauke izuzev medicinu. Osim navedenih disciplina učio je aritmetiku i geometriju, a prema Gregoriju Čudotvorcu i fiziku i moralnu teologiju. Njegova je slava bila tolika, te su mladići odasvud grnuli k njemu, da ga slušaju ne samo iz teoloških disciplina, nego i iz profanih.

Pod starije je dane radi preopterećenosti pustio literaturu, no zato je uveo studij heretičkih nauka, osobito gnosticizma, te povijest i kritiku filozofskih sistema.¹⁷ Nije čudo, da je Egipat dao crkvi toliko svetih biskupa i učenjaka, kakovi su sv. Atanazije Veliki, sv. Didim Slijepi, sv. Ćiril Aleksandrijski.

Treća svijetla stranica egipatske crkve je monaštvo, taj izdanak kršćanskog savršenstva, koji je baš u Egiptu dobio čvrstu organizaciju i plodno tlo i koji se iz Egipta proširio u ostale kršćanske zemlje. Ocem monaštva može se smatrati Egipćanin Pavao Pustinjak. (r. oko 284. umro 340.)

Mladi ovaj i bogati kršćanin iz Gornjeg Egipta bude za Decijeve progona optužen kao štovatelj Krista Raspetoga. Da umakne progonu, ostavi Nil, pa se povuče u tiha i samotna brda, kojih imade s obje strane rijeke. Biograf svečev veli, da je u gorama našao spilju, kraj koje je teklo bistro vrelo i kojoj je ulaz zasjenjivala visoka palma. Tu je proboravio prvi pustinjak 90 godina provodeći život molitve, razmatranja i trapljenja.¹⁸ Chateaubriand krasno riše život monaha u egipatskoj pustinji: »Egipatski monah odriče se naslada, svoje vrijeme troši na rad, post i molitvu... Spava na suhoj zemlji, spava kratko, a onda se diže i pod krasnim obzorjem egipatskim diže glas svoj na molitvu i pjesmu među ruševinama Theba i Memphisa. Naskoro mu odzvanja jeka piramida u sjeni faraona...«¹⁹ Doista Egipat imade rijetke ljepote i čari. Nije čudo, što su sv. Pavla nasljeđovali drugi, koji su htjeli provoditi sveti život u egipatskoj pustinji.

Pustinjake ili anahorete ujedinio je u zajednički život (koinobion, coenobium) sv. Antonije (rođen oko 251., umro 356), otac današnjeg monaštva. U oazi Fajum u Gornjem Egiptu skupilo se oko sv. Antonija vrlo mnogo pustinjaka, koji si sagradiše svoje ćelije. Tako nastaje monaška zajednica ili laura pod vodstvom sv. Antonija. Kad je ljubav za samoćom odagnala sv. Antonija dublje u pustinju, nastaje na podnožju brijega Kolzim

¹⁷ H. Reinkens, De Clemente presbytero Alexandrino homine, scriptore, philosopho, theologo liber, Vratislaviae 1851. — E. Freppel, Clement d'Alexandrie, Paris 1865. — E. de Faye, Clement d'Alexandrie, Paris 1898 i 1906.

¹⁸ Hieronymus, Vita s. Pauli Eremitae, Migne, Patr. Lat. 23, 17 ss.

¹⁹ F. Chateaubriand, Genie du christianisme, Paris 1802 4. part. III. c. 5.

na Crvenom moru nova laura svetih pustinjaka.²⁰ Što je započeo Antonije, nastaviše drugi. A monije je osnovao ascetsko udruženje u Nitriji u Donjem Egiptu, Makarije Stariji napučio je pustinjacima sketijsku pustinju. Svaki je od njih imao svoju ćeliju i živio po svojim propisima, a sastajali bi se samo u nedjelje na službu Božju. Tek je sv. Pahomiju iz Gornje Tebaide pošlo za rukom, da pustinjake ujedini u jednom domu i osnuje zajednički monaški život, kako ga danas vidimo kod redovnika. Tako nastade prvi samostan (mandra, monasterion), gdje se provodio zajednički život (koinobion). Prvi takav samostan bio je osnovan u Tabenni u Gornjoj Thebaidi. Taj je još za živa Pahomija brojio 3.000 monaha, a kasnije i 7.000. Pustinjački i samostanski život presadiše sv. Hilarion i sv. Eutimije u Palestinu, a odavde ga drugi prenesoše u Siriju, Malu Aziju i Evropu.²¹

*

Uz ove svijetle stranice bilježi povijest egipatske crkve i neke tamnije. To su heretičke pojave: gnosticizam, arijevtstvo i monofizitstvo.

Kako su se u Aleksandriji gajile sve znanosti, osobito filozofija, nije čudo, što su neki egipatski učenjaci kao kršćani htjeli, da kršćanstvo združe s filozofskim sistemima i tako zadovolje tadanju duhovnu inteligenciju. Gnosticizam je nastojao riješiti pitanja o postanku svijeta, materije, zla i otkupljenja, pa je spojio Platonovu filozofiju, Neoplatonizam i Neopitagoreizam s kršćanstvom primiješavši ovamo kosmogonije starih religioznih sistema Kaldejaca, Perzijanaca, Indijaca i Egipćana, te mitologiju, misterije i astrologiju. U nizu raznih gnostičkih sistema uzima Aleksandrija zasebno mjesto. Nju zastupaju Bazilid, koji je živio u Aleksandriji za cara Hadrijana (oko 133), Just'n, koji je učio sistem sličan Bazilidu, te njihovi savremenici: Karpokrat, kome nauka nosi izraziti poganski, nečudoredan i protužidovski karakter, i Valentin, koji je svoju nauku širio po Egiptu i Aziji, pače i u samom Rimu, dok nije iz crkve izbačen pobjegao na Cipar, gdje je umro (oko 161).²²

²⁰ Athanasius, Vita s. Antonii, Migne, Patr. Gr. 26, 835—977.

²¹ Ad. Mangold, De monachorum originibus et causis, Marburg 1852. — Zöckler, Aszese und Mönchtum, Frankfurt a. M. 1897. — Besse O. S. B., Les moines d'Orient antérieurs au concile du Chalcedoine, Paris 1900. — Callaey, »Les origines de la vie monastique dans le christianisme« u »Études franciscaines, 1908, St. 38 ss, 280 ss. — Hannay, The Spirit and Origin of Christian Monasticism, London 1903. — St. Schiwietz, Das morgenländische Mönchtum, Mainz 1904. — O. Bardenhewer, Patrologie, Freiburg i. Br. 1910.

²² A. Hilgenfeld, Die Ketzergeschichte des Urchristentums, Leipzig 1884. — J. Kunze, De historiae gnosticismi fontibus novae questiones

Druga hereza, koja je u Egiptu nikla, je arijevstvo. Ma da je Arije bio rodom Libijac i ma da je učio u Antiohiji kod Lucijana zajedno s Euzebijem nikomedijskim i Marisem kalcedonskim, ipak se mora smatrati aleksandrincom, jer je već zarana bio primljen u aleksandrijski kler, jer je bio za-ređen od aleksandrijskog biskupa Ahile i jer mu je bila po-vjerena egipatska crkva u Baukalisu. I on je svojom naukom o Logosu nastojao uskladiti kršćanstvo sa stanovištem obra-zovanih pogana, a i sa znanstvenom razinom mnogih tek po-krštenih obrazovanih kršćana, koji su bili odgojeni u pogan-stvu, pa su bili tek polovični kršćani. Na sreću, kako se našlo u Egiptu učenih kršćanskih učenjaka, koji su pobijali gnosti-cizam, među kojima nije posljednji Klement Aleksandrijski i autor djela »*Filosophumena*«, tako se u Egiptu našlo biskupa i učenjaka, koji su se najsnažnije oduprli Arijevstvu. Među te spada aleksandrijski biskup Aleksandar, koji je g. 321. Arija i njegove pristaše izopćio iz crkve, a još više sv. Atanazije, koji je kroz 50 godina vodio orijašku borbu s Arijevstvom i nakon bezbrojnih ličnih patnja i progona ipak doživio njegov slom. Među te spadaju Petar II. (373—381), Timotej (381—385), nasljednici Atanazijevi, kao i sv. Didim Slijepi (310—395), predstojnik aleksandrijske škole.²³

Kad je carigradski biskup Nestorije počeo učiti novo krivo-vjerje razlikujući u Isusu Kristu dvije zasebne osobe, spojene međusobno samo moralnom vezom, zastupala je Aleksandrija ispravno stanovište o jednoj osobi i dvije naravi. Što više alek-sandrijski je biskup sv. Ćiril bio uz papu Celestina glavni protivnik Nestorijevstvu, pa je u ime papino predsjedao III. ekumenskom saboru u Efezu g. 431. Aleksandrija je zasjala u cijelom svijetu kao branič istine i luč pravovjerja.²⁴

No ako je Egipat sam — uz pomoć ekumenske crkve — svladao prve dvije hereze, koje su u njenom krilu nikle, nije svladao treću, koju Aleksandrija nije doduše rodila, ali koju je iz crkveno-političkih razloga štitila, a to je Eutihovo M o - n o f i z i t s t v o. Postanak tog krivovjerja i političku pozadinu njezinu opisali smo opširno u povijesti sirske crkve.²⁵ Ovdje ćemo jače istaknuti ono, što se tiče Egipta.

criticae, Lipsiae 1894. — Scott-Moncrieff, »Gnosticism and early Christianity in Egypt« u »Church Quarterly Review«, 1909. — O. Bardenhewer, Patrologie, Freiburg im Br. 1910 St. 58 —, gdje je navedena po-drobnija literatura o svakom egipatskom gnostiku.

²³ Jos. Hergenröther, Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte, Freiburg i. Br. 1911. I. St. 382—530. — J. Schwane, Dogmengeschichte der patristischen Zeit, Freiburg i. Br. 1885. I. St. 83 ss. — O. Bardenhewer, Patrologie, Freiburg i. Br. 1910. St. 210 ss.

²⁴ J. Koppalik, Cyrillus von Alexandrien, Mainz 1881. — J. Schwane, op. cit. St. 321 ss. — O. Bardenhewer, op. cit. 230 ss. — Jos. Hergenröther, op. cit. I. 545—574.

²⁵ Dr. K. Dočkal, »Povijest sirske crkve« u »Bogosl. Smotri«, Za-greb, 1939. St. 55—61. i 127—133.

4. Dioskur — začetnik egipatskog Monofizitstva.

Kako smo opisali u povijesti sirske crkve, otac monofizitske zablude u Egiptu je patrijar Dioskur (444—451). Slika, što ju povijest o njemu daje, nije baš lijepa.

Iza smrti velikog i doista svetog patrijara Ćirila znao se Dioskur prividnom pobožnošću uzdići na patrijarški prijesto. Nu brzo se ispoljio kao ohol, vladohlepan i okrutan čovjek, više tiranin nego biskup. U izvršenju oporuke svoga predšasnika ponesao se tvrdo i nepravedno prema rođacima svog velikog predšasnika, svećenike je svrgavao sa službe bez sudbenog postupka, vrijeđao je carskog upravitelja u Egiptu, obnovio je raspru s Antiohijom o prvenstvu stolice.²⁶ Nu najgore se ponesao na t. zv. lupeškom saboru u Efezu g. 449. Tu je ustao na obranu hereziarha Eutiha, začetnika monofizitskog krivovjerja. Prema Eutihi postojale su u Kristu prije sjedinjenja dvije naravi, božanska i čovječja, no poslije sjedinjenja postoji u njemu samo jedna narav, i to božanska (mone physis), jer se čovječja utopila u njoj kao kap vode u moru. To je osnovna nauka Monofizita.

Nauka Eutihova bila je već osuđena na jednoj carigradskoj sinodi g. 448. Papa Leon Veliki potvrdio je osudu, a i car je Teodozj II. potvrdio acta pomenute carigradske sinode. Sav se Istok radovao, da je novo krivovjerje uništeno. Ali se sada umiješao u borbu Dioskur iz Aleksandrije. Njemu nije bilo do dogmatike, nego do crkvene politike. Kako se iza prenosa carske prijestolnice u Bizant neprestano dizao ugled carigradskog biskupa, rađao se ljubomor u Aleksandriji. Aleksandrija je s bolju gledala, gdje joj Carigrad otima historičko prvenstvo u crkvi. Ovom općem ljubomoru pridodje neobuzdano osobno častohleplje Diskurovo.

Dioskur prihvati objeručke zgodu, da ponizi svog takmaca carigradskog biskupa Flavijana. U zajednici s nasilnim sirske arhimandritom Barzumasom i uz pomoć svemoćnog carskog ljubimca, eunuha Hrizafija organizirao je Dioskur zloglasni efeški sabor g. 448.

Na sinodu pozva metropolit svog patrijarata i biskupe, sklone Eutihi. Biskupi, koji su g. 448. osudili Eutiha smjeli su doći, ali bez prava glasa. Predsjedništvo na saboru uze sam Dioskur. Carski vojnici i monasi, oboružani toljagama bijahu u spremnosti, da pribave poštovanje saborskim odlukama, koje se već unapred bile od Dioskura fiksirane. Milom i silom bijahu biskupi prisiljeni, da odriješe Eutiha, a osude Flavijana. Kad je Flavijan prizvao na papu, Dioskur u najvećem bijesu skoči sa stolice, te rukama i nogama tvorno zlostavi svetog biskupa tako, da je ovaj nekoliko dana iza toga na putu u izgnanstvo umre.²⁷ Dioskur pođe u svom nasilju tako daleko, da je biskupima dao pod silu potpisati praznu membranu, na kojoj je sam kasnije napisao osudu i svrgnuće

²⁶ »Bizantio ed Alessandria nella storia del Giacobitismo« u »Bes-sarione«, Roma 1896. St. 774.

²⁷ Hefele - Leclercq, Histoire des Conciles d'après les documents originaux, Paris 1907, T. 2, str. 604—609. — Mansi, Concil. Collect. VI. 529 ss.

samog pape Leona Velikog. Tako je prijašnjim zvijerstvima dodao još dva nova zločina postavši falzifikator i buntovnik.

Papa Leon udari na rimskoj sinodi Eutiha i Dioskura izopćenjem, te poništi sve zaključke efeškog sabora, koji okrsti »lupeškim«. U sporazumu s caricom Pulherijom dade sazvati četvrti ekumenski sabor u Kalcedon g. 451. Kalcedonski sabor osudi Eutiha i Dioskura, te na najsvetaniji način proglasi, da su u Isusu Kristu dvije naravi, božanska i čovječja, cijele i nepomiješane, u jednoj osobi i u jednoj hipostazi. Protiv Dioskura budu iznesene teške optužbe: šticeenje i širenje Eutihova krivovjerstva, origeniističke bludnje, barbarska nasilja na efeškom saboru, bogohule, povreda tuđeg vlasništva, lihvarstvo i nečudoredan život. Radi svih ovih zločina bude Dioskur svrgnut s patrijarške časti i prognan u Gangres u Paflagoniji, gdje je živio još do g. 454. Tako je Dioskur oteo Aleksandriji slavu, koju joj je namro Atanazije Veliki, da bude naime stup istine i uzor svetosti. On je otvorio vrata herezi, koju nisu mogle iskorijeniti niti krijeposti svetaca niti mačevi barbara.

Dioskur, glava egipatskog Monofizitstva, je jedan od najčišćih kriminalnih tipova bizantskog Istoka. Spisi kalcedonskog sabora pokazuju, da je taj čovjek bio nesamo hereziarh, nego i krvnik, razbojnik i raskalašenik.²⁸ Prema svojim neprijateljima postupao je Dioskur — kako to ističe aleksandrijski đakon Ischirion u svom »Libellosu« — divlje i okrutno, pustošeći im kuće i polja, udarajući ih globama i kaznama. Osobito je bijesnio protiv rođaka i šticeenika svog slavnog predšasnika Ćirila aleksandrijskog. Jedan je od njih — kako to ističe u svom »Libellosu« aleksandrijski đakon Theodor — umro od oskudice i tuge ostavivši udovu i siročad u dugovima. Lukavštinom je jevtino kupio pšenicu, poslanu od cara biskupijama u Libiji, da ju kasnije u doba gladi skupo prodaje. U društvu glumaca i ženskinja na zlu glasu protepao je znatne glavnice pobožnih zaklada, što ih je osnovala ugledna gospođa Kolumba, radi čega ga optužuje pomenuti đakon Ischirion. Aleksandrijski svjetovnjak Sofronije ga je optužio radi preljuba.

Iz optužbe aleksandrijskog dakona Ischiriona se razabire, da je puk aleksandrijski pjevao satiričke pjesmice o Dioskuru i nekoj Pansofiji, zvanj Areine (Gorštakinja).²⁹ Vidi se, da je Aleksandrija kao velegrad radila isto, što kasnije Paris i moderni velegradi: ona je erotičkim i satiričkim pjesmama davala oduška svojim osjećajima. Stari je to običaj aleksandrijski, na koji sjećaju riječi Ovidija (De arte amatoria): »Niliacis carmina lusa modis« i Marcijala (In Cotillum III. 63, 5): »Cantica qui Nili gaditana susurrat«. Čini se, da je i u Rimu puk pjevao takove pjesme rugalice, i to na izvjesni »egipatski modus« ili napjev.

Iz kalcedonskog se procesa razabire, da je Dioskur bio siledžija i razbojnik, ali i to da je bio čedo svoga grada, veseljak, rasipnik, mecen glumaca i hetera. Poput macchavelističkih tirana kasnijeg vremena Dioskur je pljačkao gdje je samo mogao, ali je od ukradenog plaćao obilnu desetinu pokvarenom puku, koji voli jesti i zabavljati se. Aleksandrijski je silnik bio zapravo tip svoga puka i svoga vremena: šarlatan i pseudoteolog, brutalan u mržnji i nasladama, žestok u osveti i uzi-

²⁸ Hefele - Leclerq, op. cit. ibid.

²⁹ J. Macaire, Histoire de l'Église d'Alexandrie, Cairo 1888 st. 154.

vanju. Ma da je počinjao strahovite sazblazni, te sazblazni nisu pobudivale u puku svetu odvratnost, nego humor i satiru, koja je našla odraza u pjesmicama i rugalicama velegradskih fićfirića i dama.³⁰

Aleksandrijski je puk bio sličan velegradskom puku svih vremena i svih naroda: lud za igrama i razonomod, lakouman, prevrtljiv, navikao da se izrugava ozbiljnim stvarima, vičan da stavlja u pjesme mane svojih poglavara i odličnika, veseo ako su mane odličnika bile u skladu s njegovim manama. Ali taj je puk bio spreman, da se raspali bilo zašto, ako se našao koji spretan ili smion političar, pa ga je bilo vrlo lako navesti i na velike izgrede. Unatoč svojoj prevrtljivosti taj je puk bio ustrajan u ljubavi i u mržnji, ako se radilo o osobi, koja je sadržavala u sebi ljubljenu ili mrženi predmet. Takav je bio osobito u narodnosnom pogledu. U njega se razvio čisti »šovinizam«. Evagrije veli za aleksandrijski puk, »da ga svatko može potaknuti na bunu, i voditi kamo i protiv koga hoće.«³¹

Kad je u Aleksandriju stigao glas, da je patrijar Dioskur osuđen i progнан u Gangres i da je na njegovo mjesto postavljen carigradski pristaša Proterije, puk uzavre. Buntovna stranka, t. j. veći dio egipatskih monaha i aleksandrijskog pučanstva proglasi Dioskura mučenikom, a Proterija uljegom i nametnikom.

Koptska legenda pripovijeda, da je tobože carica Pulherija dala Dioskuru takovu zaušnicu, da mu je izbila dva zuba, a drugi zlikovci da su mu iščupali bradu. Ista legenda pripovijeda, da je dobar Dioskur ova dva zuba i bradu poslao u Aleksandriju na spomen. Ta legenda nema nikakove historičke podloge. Moguće je, da je »dobri« Dioskur sam kome izbio zube i iščupao bradu, i poslao u Aleksandriju, da svoj vjeren narod pobuni protiv Carigrada. Ako je to istina, Dioskur je jamačno postigao svoj cilj.³² No puk aleksandrijski nije trebao vidjeti Dioskurove zube i bradu. Njemu je bilo dosta, da je Carigrad ponizio Aleksandriju, pogotovo, što je kanon 28. kalcedonskog sabora, stvoren iz odlaska papinih legata, dao carigradskom biskupu prednost pred aleksandrijskim i antiohijskim patrijarom.

Egipćani su u osudi kalcedonskog sabora gledali borbu Grka protiv Aleksandrije, detronizaciju svoga patrijarata, trijumf Carigrada. Njima nije bila na prvom mjestu dogmatika, nego politika. To je razlog, što su biskupe, poslone iz Carigrada i odane kalcedonskom saboru stali zvati »Melkiti«, t. j. carski pristaše.³³

Mora se priznati, da su mnogi biskupi kalcedonskog sabora, osobito oni iz Ilirika, gledali u Dioskuru više Egipćanina, nego heretika. Odatle česti oni povici: »S Egipćaninom u pro-

³⁰ »Bizantio ed Alessandria nella storia del Giacobitismo« u »Besarione«, Roma 1896. st. 775.

³¹ Evagrius Scholasticus, Historia ecclesiastica, Lib. II. c. VIII. (Migne, P. G. 86, c. 2621).

³² Ovu legendu napominje i koptski pisac Ahmed Ben Ali Takiudin al Makrizi u svom djelu »Povijest Kopta« (latinski prijevod od Wetzera, Solisbaci 1823, njemački prijevod od Wüstenfelda, Göttingen 1845).

³³ Charles Lagier, L' Orient Chrétien des apotres jusqu' a Photius, Paris 1935. str. 269 ss (Le Brigandage d' Ephèse).

gonstvo!« (*τὸν αἰγυπτίον τῆ ἑξορία*).³⁴ Iza odlaska papinih legata postigla je ta stranka na saboru svoj cilj doznačivši carigradskom biskupu prvo mjesto iza rimskog biskupa. Papa Leon Veliki stajao je visoko iznad politike. On je svojom poslanicom i po svojim legatima osudio Dioskura heretika, a ne Dioskura Egipćanina. On je mnogim listovima na biskupe sabora, na Anatolija, na patrijare u Aleksandriji i Antiohiji, na cara Marcijana i carica Pulheriju prosvjedovao protiv kanona 28. i dokazivao njegovu neosnovanost.³⁵

---

³⁴ Evagrius Scholasticus, *Historia Ecclesiastica* II. c. 18 (Migne, P. G. 86. c. 2575 ss.).

³⁵ »Le Canon de Chalcedoine« u »Bessarione«, Roma 1897. str. 375—335.